

A Rumpelles-pincék beomlása

„A kőbányai halmok északkeleti, és a Barber-féle sörfőzőháztól valamennyire dél felé eső oldalán, 1861-dik év augusztus 5-én délelőtti 11 órakor, egy tompa dőrejú zuhanás, a levegőbe fellövelt sűrű porfellegtől követve, döbönté meg az ottani szőlőkben dolgozó munkásokat. „

Így kezdődik Jedlik Ányos elfelejtett értekezése (Magyar Akadémiai Értesítő Math. és term. tud. Osztályok közlönye, 1865, V. kötet, 108–129. o.) egy hajdanvolt, tragikus és egyben bizarr balesetről.

„E megrendítő tünemény oka nem egyéb vala” – folytatja a köztudatban jobbra csak a dinamó elfelejtett feltalálójaként ismert szerző –, mint Rumpelles Mihály, telkén „öt egymással egyenközű irányban kivágott pinczék együttes beszakadása, mely mind terjedtségére, mind a vele összefüggő tüneményekre nézve elég jelentékeny vala arra; hogy a M. Tud. Akadémia méltóságos elnöke az akkori titoknokhoz küldött levelében a természettudományi bizottságnak meghagyná, hogy e figyelemreméltó pinczeomlás ügyében magát tevékenységbe tegye.”

Nos, a bizottság magát tevékenységbe tette, Purgstaller József kegyes tanító rendi tartományi kormányzó „hálás elismerésre méltó szívességgel átengedett kocsián” a helyszínre érkezett, és alapos vizsgálatot végzett.

A százötven éve kelt színes beszámoló szerint a kőbányai szőlők alól a mészkövet a környékbeli és fővárosi építkezésekhez kitermelték, és az így kialakult üregeket raktározásra és lakóhelyként egyaránt használták. A Rumpelles-pince földmije mintegy 60 méter átmérőjű körben, egyetlen darabban leszakadván, a pincelevegő „sűrű porfelleggé változtatva orkászzerű sebességgel iramlott a nyílások felé”. A lég-hullám a pincében dolgozó két munkást „lábaikról fölkap-

va, valamely előttük álló tárggyal, vagy talán az utánok lódított 60 akós hordóval és ászogfákkal oly súlyos összeütkezésbe hozá, hogy a pinczenyílás előtt csak megroncsolt holt tetemeik találtak”. Különös még, hogy a borzasztó légvonat egy vörös színű terítőt „görbe úton az udvar magas partjának lejtőjén közel 4 ölnyi magasságban létező akáczfára tekerített”.

Az „egy tábla rajzzal” is teljes tanulmány alapos számításokkal megállapította, hogy – figyelembe véve a budai reáliskolában rendszeresen vezetett „légsúlymérői észleleteket”, valamint a szellőztetőnyílásokon elszökött levegővesztéséget – a kirohanó légáram sebessége 137 méter/másodperc volt, s az a munkásokat kb. 232 kg erővel lökte. (Ez óránként közel 500 kilométeres szélsősebességet jelentett. A szerk.)

A gondos elemzés megszívlelendő javallatokkal zárul.

„...a kőbányai pinczék és pinczeféle lakóhelyeknek a beomlástól való biztosítása alig kívánna egyebet, mint hogy a közbiztosságra felügyelő városi hatóság (...) bányamérésileg határozhatná meg a durvamész-köréteg felső lapjának lejtősségét, (...) és hogy mekkora legyen az üreg szélességéhez arányzott ívalakú fölepnek feszültségi magassága”.

Mivelhogy „A kőbányai pinczék és földalatti lakhelyek ilyféle revisióját méltán igényli azon felebaráti részvét, mellyel az ottani üregekben dolgozó, lakó, s több százra menő szegény sorsú embertársaink iránt tartozunk; kikről elszomorodva mondhatni, hogy számukra nincs egyebütt hely; kiknek, a lelket és testet egyenlően üdítő napvilágot nagyrészen nélkülözve, akár a mindennapi kenyerük megkeresése, akár a napi fáradságaik kipihenése, vagy gyöngékedéseik kiheverése végett, csak azon dohos párakkal telt föld alatti lakhelyeikben tartózkodniok, szóval élniök s halniok kell.”

Laczik Bálint

Az ismeretlen Boráros János

Gárdonyi Albert, a két világháború közti Budapest főlevéltárosa szerint Boráros János a régi Pest egyik leginkább figyelemre méltó, köztiszteletben álló polgára és városvezetője volt, életéről mégis keveset tudunk.

Már származása is bizonytalan. A várostörténeti irodalom és a kutatók többsége, például Füves Ödön, a pesti görögök kiváló ismerője, görögnek tartja a Boráros családot. Vélekedését a XVIII. században Pesten letelepedett és polgárjogot nyert görögök névanyagának vizsgálatára alapozza. E módszerben azonban sok a bizonytalanság, értékét csorbítja, hogy más adat nem erősíti meg. Különösen akkor, ha tudjuk, hogy a hajdani Pozsony vármegyében már a XVI. és XVII. században léteztek a nemes Boráros család tagjai, akikről egészen a XIX. század közepéig vannak ismereteink. Azok az adatok sem a görög származás mellett szólnak, melyek a pesti városi főtisztviselőkről készült minősítési táblázatban, az akkor már tanácsos Boráros Jánosra vonatkoznak, és még csak nem is utalnak arra, hogy bármilyen

kapcsolata is lenne a pesti görögséggel, ellenben az általa beszélt nyelvek között a magyar, a latin és a német mellett említik a szlovákot is. Származása tehát bizonytalan, és perdöntő bizonyíték felfedezéséig az is marad.

Mégis mit tudunk többé-kevésbé biztosan a kiváló pesti városatyáról és családjáról? Atyja, Boráros Ferenc, Győrben született 1727 körül, és onnan költözött Pestre. A pesti polgárjogot, mint borbélymester és sebész 1753. december 13-án kapta meg. A belvárosi Hal téren rendezett be házat, s 1754-ben feleségül vette Molnár Rozáliát, kitől kilenc gyermeke született, de közülük csak hárman érték meg a felnőttkort: János, Ferenc és Teréz. Jánost, a legidősebb fiúgyermeket, 1756 január elsején keresztelték meg, s így elképzelhető, hogy tényleges születése 1755 december végére esett. A kirurgus apa taníttatta elsőszülött fiát, aki 1775-ben jegyzői vizsgát tett, majd 1777-ben, már mint ügyvéd, megszerezte a pesti polgárjogot négy forint befizetése ellenében. Ugyanez év márciusában szülőatyja elhunyt, s az apai örökség a fiatal Jánost jómódúvá tette.

A következő években ügyvédként praktizált, és adószedőként Pest vármegyében vállalt hivatalt: a tehetséges és szorgalmas ügyvédre, aki, mint láttuk, több nyelven is beszélt, felfigyelt a városi tanács is, s 1785-ben tanácsnokká választották. Tanácsnoki működése oly sikeres volt, hogy 1790-ben, a jozefinista városigazgatás bukása után, a harmincnégy éves fiatal embert választották a város bírójává. Bírói hivatala alatt, 1799-ben nyújtotta be tervét a tanácshoz, hogy a Városerdőben (a mai Városligetben) mulató- és üdülőhelyet alakítsanak ki a pesti polgárság számára.

Szépen emelkedő pályája, legalábbis a rangok és címek tekintetében, pár év múlva megakadt. 1803-ban meghalt *Kregár Mihály* polgármester, és Boráros átmenetileg elvállalta a polgármesteri teendőket ellátását is. A két hivattal járó kötelezettséget azonban már nem tudta egyforma hatékonysággal teljesíteni, ezért a város jegyzője, *Tirnberger András* 1807-ben feljelentette. A vizsgálat kisebb szabálytalanságokat állapított meg, amiért a király megrovásban részesítette. Boráros a megrovást nyugalommal fogadta, és a következő bíróválasztáson már nem jelöltette magát. Tanácsnok maradt, a város ügyeitől sosem szakadt el. 1810-

től haláláig a pesti nemzeti iskolák főigazgatói tisztét töltötte be, s ez idő alatt szorgalmazta a magyar tanítási nyelv bevezetését az iskolákban.

A maga idejében szokatlanul magas kort ért meg: közel volt nyolcvanadik életéhez, mikor 1834. október 15-én elhunyt. Akarata szerint a terézvárosi templom kriptájában temették el. Végrendeletében tekintélyes vagyonának jelentős részét jótékony, emberbaráti célokra hagyatkozta. Ám ha 1875-ben a Fővárosi Közmunkák Tanácsa nem róla nevezi el a ferencvárosi egykori Fa teret Boráros térnek, napjainkra alighanem elfelejtettük volna. Így a főváros egyik legnagyobb közlekedési csomópontja őrzi emlékét. Itt állították fel 1983-ban *Varga Imre* „Boráros” című kitűnő szoborkompozícióját, amely azonban kissé megtéveszti a gyanútlan járőrelőt, aki azt hiszti, hogy elírták a nevet, hiszen a mű valóban a szobormodell jovialis borárosnak állít emléket.

A félreértések eloszlására: Pest egykori vezetője, aki egész életét és vagyona nagy részét a városnak szentelte, talán megérdemelne egy új, méltó emléktáblát, mert napjainkra a régi eltűnt a Boráros tér 4. számú ház faláról.

F. B.

Liptói kőművesek Budapesten

A magyarok és a szlovákok évszázadokon át közös hazában éltek. A területi munkamegosztás, amely különböző területek között automatikusan jön létre, a hegyvidéken élő szlovákságot már régen arra készítette, hogy a jobb megélhetés reményében munkát vállaljon a kedvezőbb adottságú déli területeken. Arról nem is szólva, hogy Buda, mint királyi székhely mindig is nagy vonzerőt gyakorolt tágabb környezetére. Várak és paloták akkor is épültek, a felvidéki munkásokra akkor is szükség volt.

A XVIII. Század különleges szerepet játszik a két nép (és más népek, nemzetek) együttélésében, mert a hosszú török uralom és a kuruc háborúk következtében elnéptelenedett hatalmas területek újratelepítésére volt szükség. Ebben a folyamatban alakultak ki a jelenleg is meglévő szlovák településeink. Az ezt megelőző ügynevezett megélhetési vándorlás ennek ellenére sem szűnt meg. Jól példázza ezt a felvidéki kézművesek és a kőművesek tömeges megjelenése Mária Terézia nagyszabású palotaépítő munkálataiban.

E hagyományok továbbélése követhető a XIX. században is. Ennek gyönyörű példáját mutatja be a *Szlovák Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeumának* a *Budapesti Történelmi Múzeumban* megrendezett kiállítása „A liptói kőművesek részvétele Budapest építésében” címmel.

A kőműves foglalkozás a felső-liptói lakosság jelentős jövedelem-kiegészítő foglalkozásává vált. Közismert, hogy a XIX. század elején József nádor kezdeményezésére megkezdődött a mai Budapestnek, mint a történelmi Magyarország jövődöbéli fővárosának kiépítése. E folyamatra elsősorban a kereskedelem fellendülése, valamint a folyami és vasúti közlekedés fejlődése volt hatással. Ezek a körülmények tették lehetővé, hogy a felső-liptói kőművesek kamatoztassák a korábban felhalmozott tapasztalataikat. Felső-Liptó egy-egy községe komplett építő brigádba szerveződve vállalkozott munkára. A jól összeszokott csoportban a kőműveseken kívül jelen voltak a segédmunkások, a homlokzatfalazó szakemberek, az ácsok és az állványépítők is. Szervezettségükkel és megbízható munkájukkal elérték, hogy a legigényesebb mesterektől kaptak megbízást.

A liptói kőművesek budapesti tevékenysége három sza-

kaszra bontható. Az első szakasz a XIX. század első felét foglalja magába. Ezt az időszakot a szezonális munkavállalás jellemezte. Többek között *Hild*, *Pollack* és az ifjabb *Zitterbarth* építészek által tervezett épületeken dolgoztak. Magán- és középületek, szállók, paloták, a *Katonai Akadémia*, a *Megyháza* és a *Nemzeti Múzeum* építésében vettek részt.

A második szakasz az 1850-es 80-as évekre esik. Ez az időszak jóval dinamikusabb, hiszen a kiegyezés után már kirajzolódott a millenniumi kiállítás gondolata. Erre az időszakra esnek a *Hild József*, *Schulek Frigyes* és *Ybl Miklós* által fémjelzett építkezések: a *Bazilika*, a *Halászbástya*, a *Mátyás templom* rekonstrukciója, a *New York-palota*, a *Keleti pályaudvar* és nem utolsósorban az *Andrássy úti paloták* (köztük az *Operaház*) építése.

A harmadik szakasz a 80-as évektől az első világháborúig terjedő időszakot öleli fel. A századvég építési munkálataiban még szervezettebben vehettek részt, mivel addigra a saját liptói vállalkozók is a legrangosabb építési cégtulajdonosok közé emelkedtek. Ezek: *J. N. Bobula*, *M. M. Harminc* és a *Hlavaj* testvérek voltak. A liptói kőművesek munkaszervezését *Lechner Ödön* és *Steindl Imre* is nagyra értékelték. Erre az időszakra esett az *Iparművészeti Múzeum*, a *Szépítőművészeti Múzeum*, az *Országos Levéltár*, a *földalatti vasút* és az *Állatkert* építése. A liptói kőművesek, főleg a homlokzatkészítők és az állványozók legnagyobb büszkesége azonban, hogy részt vehettek a magyar építészeti gyöngyszemének, az *Országháznak* építésében. Ezen épület állami építészeti felügyeletével a már említett liptói építészvállalkozót *Ján Nepomuk Bobulát* (1844-1903) bízták meg. Az akkori Budapest tíz legjelentősebb építési vállalkozójának egyikét, aki saját építő- és tervezőirodával rendelkezett. Felépítette saját palotáját, mely jelenleg is dísz az *Andrássy út* középső szakaszának.

A XX. század elején Budapest építése megtorpant és jelentősen lelassult, így a liptói kőművesek is zömmel otthon maradtak. Jó hírük révén azonban Szlovákia-szerte a szakma keresett mestereivé váltak. A „pesti kőműves” megjelölés a jó minőségű munka jelképévé vált.

P. L.